

РЕФЕРЕНДУМ ЯК КРИТЕРІЙ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Актуальність теми дослідження: в контексті драматичних суспільно-політичних змін у світі, а зокрема і в Україні, які призвели до таких історичних подій як «Революція Гідності», підписання Угоди про асоціацію, анексія Криму, військові дії на Донбасі, децентралізація і т.д. надзвичайно гостро постає питання ширшої участі громадян в вирішенні стратегічних суспільно важливих проблем. Саме тому, останнім часом значно посилюється інтерес науковців, політиків, значної частини суспільства до конкретних виявів безпосередньої демократії, важливою формою якої є референдум.

Постановка проблеми: багато країн позиціонують себе демократичними, проте одна з основних форм здійснення народовладдя – референдум – у деяких державах досі не функціонує. Така ситуація склалася через відсутність спеціального закону. Тож питання застосування інституту референдуму в таких державах найблищим часом може стати актуальним. Однак, щоб запобігти деяким деструктивним моментам застосування референдуму, необхідно виокремити, які ризики можуть існувати з огляду на політичний режим країн.

Мета дослідження: дослідити сутність і види референдумів, їх конституційні межі, а також досвід організації і проведення цієї форми волевиявлення народу в демократичних країнах.

Предметом дослідження є інститут референдуму як прояв безпосередньої демократії у суспільстві.

Інститут референдуму був започаткований ще в Стародавньому Римі, проте перший у світі достовірно відомий референдум було проведено в 1439 р. у швейцарському кантоні Берн, питання, яке було винесене на нього стосувалося запровадження додаткового збору для погашення військових боргів кантону. Цікаво, що у тій же Швейцарії вже 1802 р. було проведено перший загальнодержавний референдум із питанням затвердження другої конституції Гельветичної республіки.

Законодавче закріплення інституту референдуму почалося на ранніх стадіях становлення громадянського суспільства і наприкінці XIX – на початку XX ст. під впливом всенародних опитувань у конституціях окремих західноєвропейських країн з'явилися законодавчі норми, що передбачали можливість звернення до народу при вирішенні не тільки внутрішніх, а й окремих зовнішньополітичних питань [1, с. 20-21].

Референдум – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування.

Існує декілька видів референдуму, це залежить від способу проведення, від предмету і від сфери застосування:

– Конституційний - у цьому випадку на голосування можуть виноситись питання внесення змін чи поправок до Конституції або ж може вноситись сам проект Конституції;

– Законодавчий - у цьому випадку буде проходити голосування за проект закону, який у свою чергу буде виступати в якості предмету референдуму;

– Загальнодержавний, місцевий, обов'язковий, факультативний.

Нерідко, термін «референдум» отожднюється зі всенародним опитуванням і плебісцитом та розглядається як затвердження того або іншого державного рішення шляхом народного голосування, що надає йому остаточного і обов'язкового характеру. Плебісцит- узагальнене опитування громадян з метою виявити їхню думку, волю і позицію щодо якогось спільного й значущого питання (звичай розглядаються питання зміни статусу території, чи приєднання території до іншої).

А щодо відмінностей між референдумом і загальнонародними виборами, то, по-перше, у ході виборів обираються кандидати, а під час референдуму виборець відповідає «так чи ні» на поставлене запитання, і, по-друге, вибори безпосередньо пов'язані з представницькою демократією, а референдум є інститутом безпосередньої демократії. Та зазначені відмінності є досить-таки відносними та іноді не помітними, оскільки у випадках і з виборами, і з референдумом свою думку висловлює той самий виборчий корпус. Нерідко використовується та сама процедура і той самий порядок підрахунку голосів. Зрештою, досить часто за результатами проведення референдумів і виборів визначається та сама внутрішня і зовнішня політика [2, с. 102].

Референдум як форма висловлювання громадської думки і як спосіб ухвалення важливих нормативно-правових актів і політичних рішень є цінним надбанням всього людства, і його проведення є необхідним етапом розбудови правової держави.

Ставлення до референдуму різних шарів суспільства буває досить різним, інколи навіть суперечним. Така позиція пояснюється тим, що незважаючи на свою зовнішню демократичність і привабливість, він не завжди знаменував успіхи, у деяких випадках референдуми закінчувалися ухваленням не зовсім прогресивних законів або рішень, а також використовувалися як демократичне прикриття не зовсім демократичних настроїв. Така ситуація може скластись в Україні в недалекому майбутньому, адже стоїть питання щодо продажу землі сільськогосподарського призначення іноземцями.

Демократія полягає у наданні всім групам можливості висловлювати і захищати свої інтереси, запобіганні конфліктам, забезпеченні балансу сил та соціальних противаг, у недопущенні узурпації влади найпотужнішими суспільними групами, в тому числі – політичною більшістю. Тому заперечується система правління з прямою участю всіх у політичному процесі, оскільки вона передбачає диктат із боку більшості. У кожній з груп інтересів є своє розуміння «народного блага», а також способів його досягнення. Демократія розуміється як механізм визначення, представництва та узгодження інтересів, що має здійснюватись компетентними представниками [3, с. 40].

Основною позитивною стороною цього інституту є те, що за допомогою нього громадяни безпосередньо можуть впливати на політичні, соціальні та інші процеси, що виникають у державі та брати участь у прийнятті важливих рішень. На відміну від представницьких форм ухвалення рішень, у процедурі громадського голосування вплив на результати є більш прямим, оскільки виключається посередництво. Така широка участь громадськості означає, що рішення з більшою ймовірністю є вираженням потреб і сподівань народу. Також перевагою референдуму є те, що така форма прийняття рішення надає високий рівень легітимності ухваленому результату, відповідно, забезпечує стабільність і дає можливість ефективно й довгостроково планувати свою політику [4]. А щодо недоліків, то інститут референдуму не охоплює важливих етапів прийняття рішення. А також референдумні механізми не допускають часткового відхилення або погодження, не дають можливості дійти до певного компромісу, а це, в свою чергу, може призвести до поділу суспільства, особливо коли відрив у голосуванні є незначним.

Наступним недоліком, який варто виділити, є некомпетентність електорату. Більшість виборців не має професійних знань, ані часу, ані бажання досконало розбиратися в питанні, яке стає предметом референдуму. Через такі об'єктивні фактори одним із основних ризиків проведення референдуму є прийняття незваженого чи поспішного рішення. Важливим недоліком, про який варто зазначити, є можливість впливу на виборців. У цьому аспекті слід зазначити, що формулювання питання референдуму є важливим елементом організації народного голосування. Адже словесні вирази, які використовуються в питанні, можуть мати значний вплив на остаточну позицію громадян і, відповідно, на результати голосування. Це дає змогу організаторам референдуму маніпулювати громадською думкою [5, 81-84].

Висновок. Інститут референдуму - найповніше відображає сутність демократичного принципу народного суверенітету, йому притаманні як позитивні так і негативні аспекти, які в цілому стосуються демократії як суспільному феномену. Практика дедалі ширшого використання референдумів, винесення на них питань соціального характеру, дозволяє говорити про цілком реальну можливість подолання більшості негативних явищ, що можуть виникнути в процесі реалізації громадянами власного права на волевиявлення. Але лише за умов взаємодії та усвідомлення взаємної відповідальності між елементами представницької влади та громадянами можливо досягти найвищих, найкращих результатів від застосування інституту референдуму в державі.

Література

1. Коток В. Ф. Референдум в системе социалистической демократии. М., 1994. С. 20–22.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К., 2007. С. 121.
3. Політичні режими сучасності та перехід до демократії / С. А. Давимука [та ін.]. Львів, 1999. С. 166.
4. Report of the Independent Commission on Referendums/ Independent commission on referendums. URL: https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitutionunit/files/182_independent_commission_on_referendums.pdf.
5. Москалюк О., Маркова А. Переваги та недоліки інституту референдуму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 30. С. 81–84.